

Breu història del llenguatge arqueològic en català

"Aytals son las varietats d'edificis, part ó fragments dels mateixos, y tota mena d'objectes antichs, que'ls firmants del present treball, comissionats pera la formació y redacció del mateix per la sempre entusiasta ASSOCIACIÓ CATALANISTA D'ESCURSIONS CIENTÍFICAS, han cregut que's devian recomanar d'una manera especial al patriotisme é ilustració de las Autoritats y Corporacions de Catalunya, com també á tots los particulars que's trovan en possessió d'algun d'aquells objectes; puix sabut es, que una de les cosas que més diuhen a favor de la civilització d'un poble, es lo major nombre de monuments antichs y obras d'art que posseheix y la mellor manera ab que sap conservarlos y repararlos."

Lo Comte de Belloch - Joaquim Olivó Formenti
Associació Catalanista d'Excursions Científicas
Fulla d'Instrucció Arqueològica
Barcelona, 15 de maig de 1881

Fa 120 anys d'aquesta curiosa i breu edició d'una mena de glossari arqueològic i artístic, quan la normalització de la llengua catalana escrita encara era lluny de portar-se a terme. És una curiositat bibliogràfica però simptomàtica de voler posar un cert ordre en la terminologia amb què hom s'enfrontava a l'hora d'haver d'estudiar, o simplement descriure, els vestigis arqueològics o de l'arquitectura antiga.

Indagar sobre la historiografia del català en el llenguatge arqueològic és una tasca difícil, sobretot pel que té d'inèdita. Encara que en els darrers anys han començat a proliferar estudis de caràcter historiogràfic sobre l'evolució de la disciplina arqueològica a Catalunya i a Espanya, la focalització d'aquestes investigacions sobre el tema de la llengua ha estat pràcticament nul·la. De fet, la preocupació dels especialistes per la qüestió terminològica es va iniciar fa pocs anys, i amb resultats de molt curt abast, tant en l'àmbit universitari com en l'institucional: les iniciatives han estat sempre disperses i sovint de tipus individual, sense un marc programàtic d'actuació global ni interdisciplinari.

En aquest sentit, val a dir que és complex de poder arribar a determinar quin és el primer "escrit arqueològic" que coneixem, escrit en català i que faci referència a la nostra disciplina, tal com l'entendem modernament. Però, tot i que això dels conceptes també segueix una evolució i un significat canviants, podríem consi-

derar que l'obra de Lluís Ponç d'Icard, humanista del segle XVI, sobre la història i les antiguitats de Tarragona, fou el primer text d'arqueologia en català¹. Aquest autor, segons l'estudiosa Eulàlia Duran, va cercar la informació en l'observació sistemàtica dels vestigis romans que va veure personalment, dels quals va fer una descripció minuciosa.

A banda d'aquest treball pioner, fins al darrer terç del segle XIX, ja en el context de la Renaixença, no podem parlar d'altres escrits "arqueològics" en català. La bibliografia especialitzada que genera aquest nou període se centra, bàsicament, en una llarga sèrie d'articles publicats en un ampli ventall de revistes i butlletins periòdics, setmanals o mensuals. Destaquen els apareguts en la revista "La Renaixença" (1871-1905), el Butlletí i la Revista de l'"Asociación Artístico-Arqueológica de Barcelona" (1891-1913; en realitat, amb un predomini d'escrits en llengua castellana) i, sobretot, els butlletins que editaven les diverses agrupacions excursionistes, element clau d'un canvi radical en la concepció de la disciplina arqueològica i del caràcter de la seva divulgació.

Així destaca la llarga llista de treballs publicats en els butlletins de "L'Associació Catalana d'Excursions Científiques" (1871-1891), "L'Associació d'Excursions Catalana" (1871-1890) i el "Centre Excursionista de Catalunya" (fundat com a fruit de la fusió de les dues entitats anteriors), en les quals tingueren un paper rellevant persones com ara Antoni Gaudí, Jacint Verdaguer i Pompeu Fabra. Del conjunt d'aquests estudis cal remarcar les aportacions d'autors com Joaquim Botet, Pere Alsius, Fidel Fita, Lluís Marià Vidal o Amador Romaní. És indubtable que canvia l'enfocament "científic" respecte a la disciplina arqueològica, s'abandona (parcialment) l'"erudició romàntica" i es defugen les exagerades consideracions "estilísticoartístiques" del que podríem anomenar *arqueologia monumental*. En aquest context la terminologia, que pràcticament partia de zero, s'enriqueix substancialment: qualsevol d'aquests textos ens aporta nous conceptes en català sobre les estructures arqueològiques (enterraments, tipus sepulcrales, edificis, etc.), la ceràmica, la indústria lítica, l'antropologia, l'epigrafia... S'utilitza, bàsicament, un llenguatge planer, no extremadament especialitzat i, sobretot, descriptiu. Per aquest darrer motiu l'aparell conceptual d'àmbit teòric, pel que fa al desenvolupament d'una terminologia específica, no s'aprofundeix.

Aquesta situació patirà un veritable trencament l'any 1907, any de la creació del Servei d'Investigacions Arqueològiques de l'Institut d'Estudis Catalans; l'any següent apareix el primer volum de l'Anuari de l'IEC i el primer volum de l'obra *L'arquitectura romànica a Catalunya*, de J. Puig i Cadafalch. L'any 1919 es publicarà *La prehistòria catalana*, escrita per P. Bosch i Gimpera; aquest autor, certament, ja s'havia convertit en la figura cabdal de l'arqueologia del nostre país, dins d'un nou marc polític i d'una infraestructura cultural extremadament moderna i racional per a l'època. Això significava l'expansió i el desenvolupament de nous plantejaments científics aplicats a la història i a l'arqueologia, així com també un augment considerable del mercat editorial en llengua catalana.

¹ DURAN, E. *Lluís Ponç d'Icard i el 'Llibre de les grandeses de Tarragona'*. Barcelona: Curial, 1984. (Biblioteca Torres Amat; 2)

Si prenem en consideració qualsevol treball dels publicats a l'Anuari de l'IEC, es fa palesa la reestructuració de la terminologia arqueològica en català: podem parlar, sense entrebancs, d'una primera sistematització del llenguatge especialitzat en arqueologia i en català. Es redefeixen els conceptes relacionats amb la indústria lítica, les tipologies ceràmiques, l'antropologia, les estructures funeràries, l'art rupestre, la distribució i estructuració de l'hàbitat... i, significativament, comença a consolidar-se una terminologia específica de caire teòric. En el conjunt de tota aquesta producció bibliogràfica s'identifiquen influències de treballs elaborats a França, Portugal i a la resta de la península Ibèrica, entre d'altres.

A més dels treballs de Bosch i Gimpera (els més significatius quantitativament i qualitativament) també destaquen les obres arqueològiques de J. Colominas Roca (*Prehistòria de Montserrat*, 1925) i de J. Serra Vilaró (*Civilització megalítica a Catalunya. Contribució al seu estudi*, 1927). Amb tot plegat, i al marge de l'evident eixamplament del vocabulari arqueològic en català, es potencia la utilització de termes manlevats d'altres disciplines afins a l'arqueologia: geografia, geologia, antropologia, arquitectura... Justament, en aquesta línia, J. Calveras en la seva obra *La reconstrucció del llenguatge literari català* (1925), quan tracta de la problemàtica del llenguatge estàndard científic, fa referència directa a l'arqueologia.

La consolidació progressiva de l'arqueologia catalana durant els anys de la Segona República toparà, però, amb l'esclat de la Guerra Civil. El procés intrínsec de desenvolupament i de consolidació d'un llenguatge científic arqueològic en català quedarà, igualment, estroncat. La normalització i la sistematització que s'havien iniciat a finals del segle XIX i consolidat al llarg dels anys deu als trenta no podien salvar el mur aixecat per la repressió cultural franquista.

La recuperació s'iniciarà a les acaballes del règim dictatorial, a finals dels anys seixanta i al llarg dels setanta. En aquesta fase tindran un paper importantíssim institucions com la Universitat o l'Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Diputació de Barcelona i també les diverses iniciatives col·lectives de diferents especialistes que començaran a crear instruments de divulgació capaços de redreçar el terreny perdut en el camp de la recerca arqueològica catalana i, per tant, de recuperar l'expressió en la llengua del país. En aquest sentit l'any 1965 es funda la revista *Pyrenae*, el 1978 surt el primer número de *Fonaments* i el 1979 s'inicia la publicació dels *Quaderns de treball* de la Universitat Autònoma de Barcelona, entre d'altres.

El nou marc democràtic començarà a facilitar les coses i, quant a la terminologia arqueològica, cal remarcar que inicialment es pot observar una tendència exagerada a acceptar un cert afrancesament, no tan sols formal sinó també conceptual; igualment, però, la recerca efectuada al món anglosaxó, americà i alemany acabarà afectant de ple el vocabulari arqueològic en català. Fins a un cert punt el panorama general semblava que tendís a perdre la singularitat i la solidesa que havia adquirit en el període fundacional de l'Institut d'Estudis Catalans.

En definitiva, i al llarg de més de vint anys, la terminologia arqueològica en català ja és un fet regular i normal com es pot observar en la gran quantitat de treballs i publicacions que s'escriuen i editen al país. Estem parlant de revistes especialitzades, de revistes d'àmbit local i comarcal, de sèries monogràfiques, d'actes de

congressos, seminaris i jornades, de guies de divulgació, de catàlegs d'exposicions, de butlletins d'entitats i d'associacions, etc.

No obstant això, com molt bé reflexionava Miquel Tarradell ja fa prou anys, el 1985, "caldría que ens plantegéssim la creació –o, en part, la recreació– d'un llenguatge "arqueològic" alhora viu i "científic", adoptant els termes més idonis, més d'acord amb el geni de la llengua, procurant que, sempre que sigui possible, siguin termes pròxims als "internacionals", és a dir, als de les llengües veïnes i potents dins el marc dels treballs del nostre camp, llengües com el francès o l'italià, també romàniques. I sense rebutjar, quan calgui, les analogies. Però evitant, sistemàticament, fer calcs forçats del castellà."²

Justament, aquest diccionari pretén, en bona part en la línia apuntada per M. Tarradell, posar una nova fita en la normalització i sistematització de la terminologia arqueològica en català.

² TARRADELL. M. "Sobre alguns termes d'arqueologia en català". *Fonaments* [Barcelona: Curial] (1985), núm. 5, p. 155-158.